

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ БОЛГАРСЬКОГО ЖІНОЧОГО ПЛЕЧОВОГО ОДЯГУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Тригуб О. Л., пошукувач, мистецтвознавець

Львівська національна академія мистецтв

Анотація. У статті розглядається болгарський жіночий плечовий одяг, його художні особливості на Півдні України в ХІХ – на початку ХХ ст., розповідається про модифікацію крою, форми, оздоблення, зміну матеріалів та тканин залежно від часу, впливу оточуючого середовища.

Ключові слова: сукман, болгарська жіноча сукня (*рокла*), тунікоподібний крій, складки, клини, рукава, комір, манжети.

Аннотация. Тригуб Е.Л. Художественные особенности болгарской женской плечевой одежды на Юге Украины XIX – начала XX в. В статье рассматривается болгарская женская плечевая одежда, её художественные особенности на Юге Украины в XIX – начале XX в., рассказывается о модификации кроя, формы, декора, смене

матеріалів и тканий в зависимости от времени, влияния окружающей среды.

Ключевые слова: сукман, болгарское женское платье (*рокла*), туникообразный крой, складки, клинья, рукава, воротник, манжеты.

Annotation. Tryhub O.L. The artistic peculiarities of Bulgarian women's humeral clothes in the XIX – beginning of the XX century. In this article the author explores Bulgarian national women's humeral clothes and points out their peculiarities in the South of Ukraine in the XIX – beginning of the XX century. National traditions and customs that featured Bulgarian clothes had a great impact at types of clothes characteristic to the South of Ukraine and they are explored in this article. The main attention was paid to changes in the cutting, form and embroidery tradition of Eastern and North – Eastern Bulgarian clothes combined with national clothes of the South of Ukraine.

Key words: sucman, Bulgarian women's dress (*rokla*), tunic-like cutting, pleats, gussets, sleeves, collar, cuffs.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Як наслідок багатьох хвиль колонізаційного руху територія сучасного Півдня України перетворилась на строкату суміш племен та народів. Болгар, гагаузів, албанців називали „задунайськими переселенцями” [5, 96]. Серед них значно переважали болгари.

В ході дослідження було опрацьовано праці М.Г. Велевої та Є.І. Лепавцової, присвячені вивченню болгарського костюму в різних районах Болгарії, Н.М. Калашнікової, Т.А. Агафонової, Н.Г. Голант, О.Р. Будіної, Ю.В. Іванової, в яких досліджувався одяг бессарабських болгар. Нажаль дослідження українських та російських вчених проводились в межах етнографії та історії, в сфері ж мистецтвознавства болгарський народний костюм Півдня України залишається невивченим.

Автором статті було проведено польове дослідження в с. Зоря (Камчік). Були опрацьовані матеріали Етнографічного музею при Зорянському будинку культури, Музею „Камчікська кишта” болгарської народної культури в с. Зоря.

Ціль статті. Дослідити болгарський жіночий плечовий одяг, визначити його художні особливості на Півдні України. Стаття виконана за планом НДР Львівської національної академії мистецтв.

Основні результати. Вид сукні, що вдягається поверх натільного одягу (сорочки), визначає тип болгарського жіночого костюму. Одяг із присутністю *сукмана* (*сукман* – глухий синій або чорний вовняний сарафан без плечового шва) [3, 14] відноситься до *сукманого* одягового комплексу. Цей комплекс був характерним для бессарабських болгарок майже все ХІХ сторіччя.

Сукман буває лляним, конопельним або бавовняним, але частіше він виготовлявся із вовни. Від матеріалу, з якого виготовлений *сукман*, залежить і його колір. Так *сукмани* з матеріалу рослинного походження мають природній колір, вовняні ж пофарбовані в чорний або темно-синій. *Сукман* майже повністю повторює крій *риз*, тобто туникоподібний з розташованим по центру основним полотном. Такий крій за походженням вважається більш архаїчним за інші. Виглядав він таким чином: бокові трапецієвидні або прямокутні клини зі зборками у верхньому краю, із глибоким пазушним вирізом, без рукавів, з короткими або рідше з довгими рукавами [4, 252]. В інших випадках *сукман* відрізняється від *риз*

по формі та розташуванню клинів. Умовно названий „короткоклінний” *сукман*, що поширений на заході Болгарії має покроєні по косій широкі клини, що вставлені низько в область талії. Східноболгарський „висококлінний” *сукман* має клини, що вставлені високо під пахвами. Такі відмінності в крої є однією з класифікаційних ознак *сукманого* одягу на заході та сході [3, 14-15].

Характерною прикрасою *сукмана* з високими клинами є вишивка або аплікація з різнокольорових шматків тканини на спідниці, по шву на пазушному розрізі. *Сукман* з короткими клинами має декоровані пазушний розріз, краї рукавів [4, 252].

Болгарський одяг Півдня України XIX ст. мав спільні риси із одягом тих місцевостей Болгарії, звідки прибули переселенці. Але згодом склався єдиний тип жіночого костюму, в основі якого лежав *сукман*. Пізніше великого поширення набула відрізна, призбирана по талії, з довгими рукавами сукня, сформована на основі *сукмана* під впливом міської моди [2, 21].

Рокла (термін болгар Півдня України, від болгарського *рокля* — сукня) — найбільш пізній тип болгарського жіночого одягу, відрізна сукня з вовняного матеріалу, довжиною до середини ікри або трохи нижче. *Рокла* за формоутворенням має Х-подібний силует: щільно прилягаючий ліф, збірчаста та широка спідниця. Треба зазначити, що в с. Зоря (за свідченням інформатора) на початку XX ст. сукня з фабричного матеріалу, не обов'язково з вовни мала також назву *рокля*. *Рокли* в залежності від кольору та малюнка на тканині мали різні назви. Так, наприклад, *ленточкіна рокля*, *кадрелева рокля*, *салатева рокля*. Здебільшого основні деталі *рокли* сполучаються з великої кількості частин. Іноді відрізні частини розташовані асиметрично відносно центральної осі сукні. Особливою дрібністю, що утворюють додаткові деталі відрізняються рукава *рокли*, а точніше їх нижня частина. Нижній рукав сполучається з великої кількості вставок та клинів (рис. 1). Імовірно це пов'язано з економією тканини. Часто у верхній частині рукава були присутні об'єм та зборки — невеликий буф (*ръкав на буфти*).

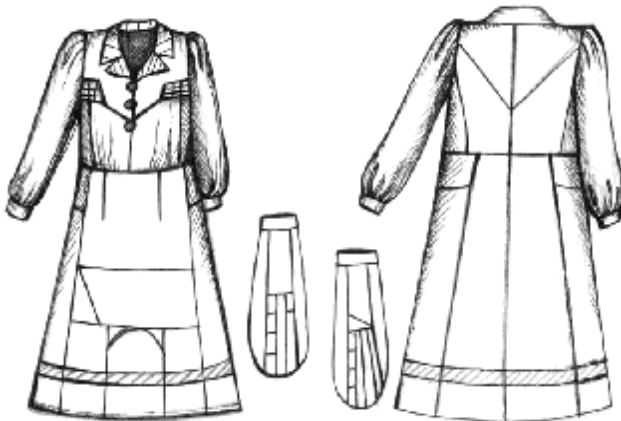

Рис. 1. *Рокла* і її нижній рукав.

Жіночий одяг бессарабських болгар в кінці XIX – початку XX ст. сполучався з сорочки (*риза*) тунікоподібного крою та сукні (*рокла*) [9, 96; 10, 364]. В цей період для болгарок Південної України сукня стає основним видом одягу.

Як стверджує Н.Г. Голант, *рокла* — відрізна вовняна сукня, без коміра, з круглим вирізом під горло, з довгими широкими вшивними рукавами з манжетами, зі зборчатою спідницею, що сполучається з прямих полотнищ. В с. Городне (Чійшія) *роклею* називалась тільки та сукня, що зшита з матерії в клітину. Однотонна ж сукня мала назву *манофил*, хоча за кроєм і не відрізнялася [10, 365]. Щодо с. Зоря, туг *роклею* зветься будь-яка відрізна сукня, навіть не обов'язково з вовни. В с. Кирнички (Фонтіна-Дзінілор) *рокла* – це шита вручну сукня, зимова — з тонкої вовняної тканини, літня – з конопляної, лляної тканини. Основні деталі сукні – ліф, який утворюється в літніх сукнях зі спинки та полки, спідниця, в зимових сукнях додаються ще рукава. Спинки були як суцільно кроєні, так і з двох половинок. Полка була розрізана по лінії грудей. По лінії плеча спереду робили декілька виточок — защипів, які прошивали вниз на 5-7 см. Виточки — защипи робили і по лінії талії, або рівномірно призбирували, що збільшувало об'єм по лінії грудей. Частіше за все спідниця складалася з 3-4 клинів, розширених до низу або прямих. Зверху спідницю в місці приєднання до ліфу рівномірно призбирували або робили неглибокі складки прошиті на 5-10 см донизу. Рукава втачувались в трохи занижену пройму і були зі злегка розширеним і призбираним окатом. Неширокої рукава звужувались донизу та мали глибоку ліктюву виточку або 2-3 виточки — защипи. Як правило в *роклах* с. Кирнички комір був відсутнім [6, 139].

Рокла могла мати дуже глибокий пазушний розріз, нижче талії. Такий розріз звався *продзявка* і слугував для полегшення одягання сукні. В такому випадку *рокла* застібалась на талії за допомогою гаплика [10, 365]. За дослідженням Т. Агафонової на початку XX ст. термін *рокла* в більшості болгарських сіл вживався як назва сукні з купованої матерії, сукня ж з домашнього полотна звалась *чукман* [1, 115].

Деякі відмінності спостерігаються в с. Червоноармійське (Кубей). Наприкінці XIX ст. мешканки Кубею носили дещо модифікований тип *сукмана* з вовняної домотканини з довгими рукавами (*чукман* або *вістан*, *фістан*). Ліф сукні мав прилягаючий силует та застібався до талії на гудзики або кнопки, на плечах і талії робили багато складок. Спідниця була широкою та складалася з 6-11 клинів. Сукню оздоблювали стрічками або мереживом на рукавах та по краю спідниці. *Рокла* з'явилась пізніше під впливом міської моди. Це був трансформований *чукман* з відложним коміром (*перлина*) та манжетами на рукавах (*куланче*) [7, 33].

Пращуром *рокли* був відрізний *сукман*, що побутував в північно-східних районах Болгарії (Східна Стара Планина та узбережжя Дунаю) [10, 366; 4, 252]. Треба зазначити, що вихідці саме з цього регіону склали більшість масової міграційної хвилі початку XIX ст. [9, 75].

В Чійшії побутував звичай багатшарового носіння одягу. Так влітку жінки з с. Городне одягали поверх сорочки дві *рокли*, взимку – три-чотири. Такий звичай був поширений серед населення регіону Болгарії Странджі (Малко-

Тирновський та Лозенградський округи в південно-східній частині Болгарії) [8, 175], серед переселенців з цієї області, що улаштувалися у Добруджі, серед гагаузів Південної Бессарабії. Існує декілька версій обґрунтування такої моди. За однією це пов'язано з існуючим тут еталоном краси: жінки намагались виглядати повнішими. С.С. Курогло і М.В. Маруневич пояснюють носіння гагаузами такої кількості суконь одночасно відсутністю у жінок зимового одягу. Зі свідчень дослідників Південної Добруджі слідує, що цей звичай був пов'язаний із бажанням жінок продемонструвати якомога більшу кількість нарядів (кожна верхня сукня була коротша за нижню) [10, 366]. Такий спосіб носіння спостерігався також в таких селах як Червоноармійське (Кубей), Зоря (Камчік) [1, 115; 7, 33].

Етнографічний музей при Зорянському будинку культури нараховує 52 експоната. Музей „Камчікська кишта” болгарської народної культури в с. Зоря — 15. Треба зазначити, що експонати як в Етнографічному музеї при Зорянському будинку культури, так і в Музеї „Камчікська кишта” болгарської народної культури не мають інвентарних номерів. Отже, розглянемо деякі з них.

Зелена вовняна *рокла* має Х-подібний силует (рис. 2). Довжина виробу — 108 см, ширина плеча — 12 см, довжина рукава — 54 см. Поясна частина *рокли* (спідниця) має 6 клинів. Ліф має пряму кокетку на пілочці та спинці. На пілці з-під кокетки розташовані зашпи (по три симетрично від центра). Також зашпи присутні знизу рукавів. *Рокла* застібається по центру пілки на два гудзика. Горловина оформлена відложним коміром зигзагоподібної форми, що виготовлений із строкатої бавовняної тканини. Цікавим є крій спинки. Вона сполучається з двох бочків та центральної вставки, що в свою чергу ділиться на дві горизонтальні частини.

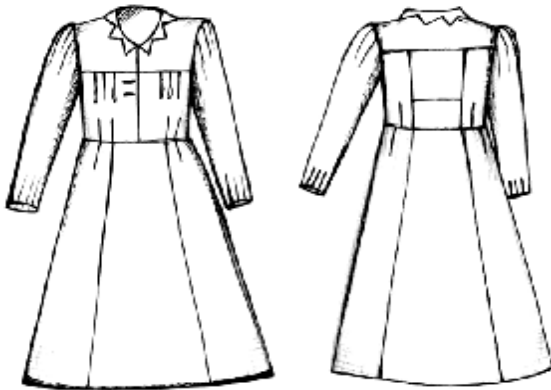

Рис. 2. *Рокла*.

Жовтогаряча крепдешинова *рокла* має спереду застібку на три гудзики. Довжина виробу — 104 см, ширина плеча — 9 см, довжина рукава — 84 см (рис. 3). На фігурній скісній кокетці пілочці також розташовані три гудзики. Поясна частина сукні має 6 клинів. Нижній рукав складається з чотирьох прямокутних

вертикальних частин та п'яток горизонтальних, що імітують манжети. На матовій поверхні сукні розташований блискучий малюнок тканини у вигляді орнаментального мотиву індо-арабського стилю – „індійське пальмове листя”. Поверх сукні одягнена темно-синя кофта (*сакчі*) в блакитну смужку з вовняної фабричної тканини. Вона має відложний комір. За свідченням інформатора тканина виготовлялась на суконній фабриці в Татарбунарах.

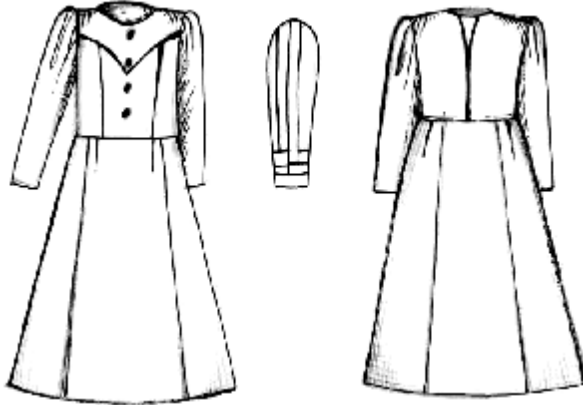

Рис. 3. Рокла і її нижній рукав.

Біла рокла виготовлена з бавовняної тканини (рис. 4). Довжина виробу — 109 см, ширина плеча – 12 см, довжина рукава – 49 см. Ліф має пряму кокетку на пілочці, що призбирана на резинку, відложний комір, рукава з манжетами. Спідниця складається з трьох клинів. Центральний клин знизу та зверху має підріз, з-під нижнього закладені складки. На експонат накинута біла хустина з бахромою (*шалъче*).

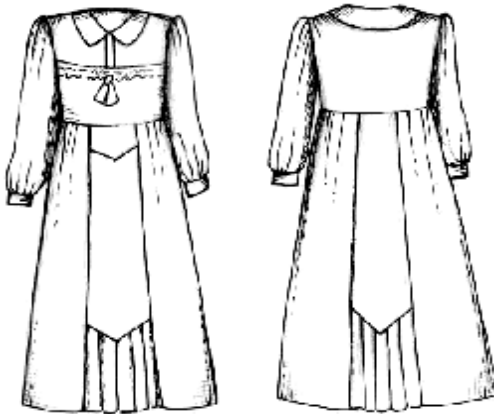

Рис. 4. Рокла.

Рокла, виготовлена з вовняної тканини в клітину червоного та зеленого кольору (рис. 5). Має комір-стійку, пряму кокетку на пілочці та спинці, рукава з манжетами. Довжина виробу — 115 см, ширина плеча – 12 см, довжина рукава – 54 см. Спереду ліф призбираний на резинку від кокетки до талії, пазушний розріз має застібку на дві кнопки. Також на ліфі від кокетки до талії вшиті два бочка. Спідниця має п'ять клинів, від талії закладена в бантові складки. На центральному клині розташована кишеня. Нижні правий та лівий рукава зшиті з декількох прямокутних шматків.

Червона *рокла* в білу клітину має призбираний рукав з високим окатом та ластовицею. Довжина виробу — 103 см, ширина плеча – 12 см, довжина рукава – 53 см. На ліфі функцію талієвих виточок виконують застрочені защипи (по чотири симетрично від центра). Складовою частиною ліфа є кокетка. Горловина має відложний комір, застібається на два гудзика. Спідниця складається з п'яти клинів та по подолу прикрашена стрічкою з паперового чорного оксамиту. Поверх сукні вдягнений вовняний темно-синій в жовту вертикальну смужку фартух.

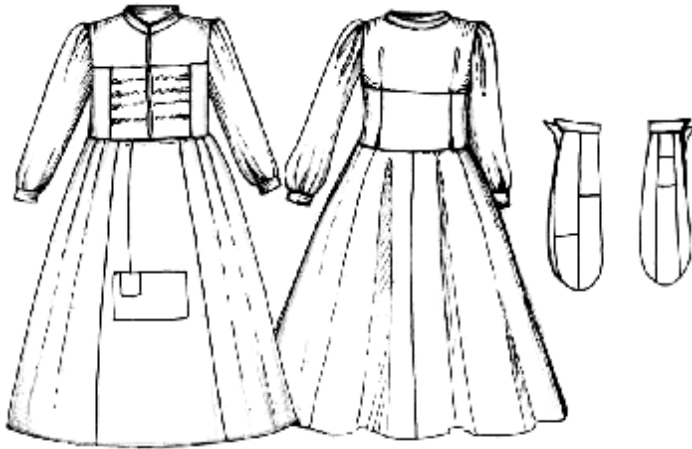

Рис. 5. *Рокла* і її нижній рукав.

Виходячи з дослідження Н. Калашнікової, болгарський фартух має два типи. Перший – *престилка*, має вигляд полотнища вовняної строкатої або однотонної тканини, яке прикрашали каймою з тканим геометричним орнаментом та закріплювали на поясі за допомогою зав'язок або шнурків. Інший же тип – *фарта* шився з двох полотнищ із зав'язками з однотонної вовняної тканини, що призбирувались біля пояса [9, 87]. Т. Агафонова та Н.Г. Голант засвідчують, що терміном *фарта*, *фатра*, *фартушка* звався фартух з купованої матерії [10, 386; 1, 115]. В с. Зоря, виходячи з власних польових досліджень автора, за свідченням інформатора, використовувалось слово *фартушка*, хоча, як стверджує Т. Агафонова, тут застосовувалась поряд із болгарським терміном *престилка* (місцевий діалект, походить від *престилка*), загальнослов'янська назва *запаска* [1, 115].

Сукня з креп-манголу має фігурні рельєфи на пілочки та спинці, защипи спереду на ліфі (по три защипа зліва і справа відносно центра), відложний комір, рукава, призбирані біля манжетів. Довжина виробу — 113 см, ширина плеча – 13 см, довжина рукава – 53 см. Спідниця *рокли* закладена в м'які складки. Особливістю крою є вставлений в задне полотнище спідниці плісирований клин, спереду спідниці центральний клин має знизу підріз, з-під якого закладені складки.

Багато експонатів в Етнографічному музеї при Зорянському будинку культури, що представляли собою як вовняні безрукавні *рокли* в клітину, з глибоким пазушним розрізом, так і сукні з купованої матерії з довгими рукавами та складним кроєм за міською модою.

На початку ХХ ст. під впливом міста в жіночому костюмі замість сукні з'являються кофта (*кофтїчка*, *баска*, *сакчі*) та спідниця (*баска*, *юбка*) з домотканой або купованої вовняної матерії. Спідниця складалася з 6-10 клинів та призбирувалася на поясі. Кофта мала рукава з манжетами (*рукавничка*, *гримнічка*), іноді невеликий буф. Такий комплект шився з домотканого та фабричного матеріалу. В с. Зоря кофти мали фігурні рельєфи, відложні коміри, іноді лацкани, манжети, що оздоблювались бавовняним оксамитом. Застібка була на 2-4 гудзиках.

Висновки. Отже, як ми бачимо, протягом ХІХ – початку ХХ ст. плечовий жіночий одяг дещо модифікувався. Еволюціонував від *сукмана*, *рокли* і до комплекту – „двійки”: кофта і спідниця. Цікавим фактом є те, що подібний розвиток костюму, як стверджують болгарські дослідники відбувався в багатьох районах Болгарії. *Сукманий* тип одягу отримав надзвичайне поширення. Вчені пов'язують таку тенденцію із епохою національного відродження, тому, що тоді міська мода орієнтувалася на європейську культуру, а *сукман* був найбільш придатним для його подальшої трансформації.

Література:

1. Агафонова Т. Одяг болгар південно-західної України (ХІХ – перша пол. ХХ ст.) // Народна творчість та етнографія. – 1997. — №5-6. – с. 113-119.
2. Будина О.Р.О соотношении общих и локальных традиций (на примере балканских этнических групп на Украине и в Молдавии) // Советская этнография. – 1984. — №2. – с. 15-27.
3. Велева М.Г., Лепавцова Евг. Ил. Български народни носии. Т.2. Български народни носии в Средна Западна България и Средните и Западните Родопи от края на XVIII до средата на ХХ в. – София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1974. – 252 с., ил.
4. Етнография на България. Том 2. Материальна культура. – София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1983. – 330 с.
5. Иванова Ю.В. Тенденция развития этнических групп в многонациональной среде (на примере албанских поселений на юге Украины в ХІХ-ХХ в.в.) // Советская этнография. – 1981. — №4. – с. 95-107.
6. Очерки истории и этнографии села Кирнички в Бессарабии: материалы исследования по этнографии бессарабских болгар / А.В. Шабашов, Н.А. Бандурова, В.Я. Диханов и др.; В.Н. Станко (отв. ред.). – Одесса: Гермес, 1998. – 263 с.
7. Пригарін О.А., Тхоржевська Т.В., Агафонова Т.А., Ганчев О.І. Кубей і кубейци: побут та культура болгар і гагаузів в с. Червоноармійське, Болградського району, Одеської області / Відп. ред. ст. н. с., д-р З.Т. Барболова. – Одеса: Маяк, 2001. – 88 с.

8. Странджа: Материальна и духовна культура. – София: Академично издательство проф. Марин Дринов, 1996. – 456 с.
9. Страницы истории и этнографии болгар Молдовы и Украины. – Кишинёв: «Штиинца», 1995. – 108 с.
10. Чійшія: Нариси історії та етнографії болгарського села Городне в Бессарабії / Кол. авт.: А.В. Шабашов, М.М. Червенков, Л.В. Суботін, М.Д. Пінті, Н.П. Пінті, В.М. Шевченко, Н.Г. Голант, Д.С. Нікогло, О.В. Кисса, В.Я. Диханов, В.П. Степанов, О.І. Водинчар, І.А. Стоянов; Головн. ред. В.Н. Станко. – Одеса: Астропринт, 2003. – 792 с., іл.

Надійшла до редакції 28.11.2007